

DEYİMLERİN ANLAMBİLİMSEL VE BİLİŞSEL ÖZELLİKLERİNE GÖRE TAHMİN EDİLEBİLİRLİĞİ : YABANCI DİLDE BİR UYGULAMA

Elif Arıca Akkök

Özet

Son yıllarda hız kazanan deyim çalışmaları, bu dilsel birimlere yönelik araştırmaların farklı bakış açılarıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada deyimler, anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine göre ele alınmış ve söz konusu özelliklere göre sınıflandırılan deyimlere ilişkin bir uygulama yapılmıştır. Türk üniversite öğrencileriyle yabancı dil bilgisi çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmada, öncelikle öğrencilerin likert tipi beşli ölçek üzerinde, anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine göre sınıflandırılan İngilizce deyimlere ilişkin bilgisi sınanmış, ardından onların anlamını bilmedikleri deyimlerin anlamlarını ne oranda tahmin edebildikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin belli türdeki deyimlerin anlamını daha kolay tahmin edebildikleri ve tahminlerini belli stratejilerle biçimlendirdiği gözlenmiştir.

Anahtar sözcükler: deyim, bilişsel anlambilim, eğretileme, düzdeğişmece

PREDICTABILITY OF IDIOMS ACCORDING TO THEIR SEMANTIC AND COGNITIVE FEATURES: AN APPLICATION IN FOREIGN LANGUAGE

Abstract

Idiom studies within the last years drew attention to the necessity of examining these linguistic features with different point of views. In this study, idioms are classified according to their semantic and cognitive features and these idioms are presented to Turkish university students within the framework of foreign language in order to test their idiomatic knowledge in English on a five-point Likert scale. Then, the students are asked to predict the meanings of the idioms which they don't know. The findings of the study show that the students can predict particular kinds of idioms more successfully and guess the meanings of the presented idioms using specific strategies.

Key words: idiom, cognitive semantics, metaphor, metonymy

1. Giriş:

Bu çalışmada deyimlerin anlambilimsel ve bilişsel özellikleri betimlenmekte ve bu özellikler doğrultusunda deyimisel anlamın tahmin edilebilirliği konusu yabancı dil öğretimi açısından yapılan gözlemler çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenmekte olan Türk öğrencilerin, bu dildeki deyimlere ilişkin bilgilerini sınamak, anlamını bilmedikleri deyimler arasında hangi türdeki deyimlerin anlamlarını çıkarsayabildiklerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Örnekleme oluşturan öğrenciler, anlambilimsel ve bilişsel özellikleri gözönünde bulundurularak belirlenen İngilizce deyimleri ne oranda bilmektedir?

2. Örnekleme oluşturan öğrencilerin, anlambilimsel ve bilişsel özellikleri gözönünde bulundurularak belirlenen İngilizce deyimler arasında hangi türdeki deyimlere ilişkin bilgisi daha ileri düzeydedir?

3. Örnekleme oluşturan öğrenciler kendilerine sunulan İngilizce deyimlerden anlamını bilmediklerini tahmin etmeleri istendiğinde tahminlerinde ne tür stratejiler kullanmış, hangi türdeki deyimleri daha kolay tahmin etmişlerdir?

Çalışmada önce, genel olarak deyimlerin anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine ilişkin kuramsal bilgi verilmiş, daha sonra deyim sınıflandırmasında göz önünde bulundurulacak kavramlaştırma sunulmuştur. Ardından İngilizcedeki deyim örnekleriyle gerçekleştirilecek olan uygulamada kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmiş, uygulama sonucunda elde edilen bulgular ve vargılar betimlenmiştir.

2. Deyimler:

2.1. Geleneksel görüşe göre deyimler:

İmgesel anlamlı dil öğelerinin (figurative language) bir türü olan deyimler, genel olarak, iki ya da daha çok sözcükten oluşan ve anlamı bileşenlerinden tahmin edilemeyen dilsel öğeler olarak bilinmektedir (Aksan, 2003; Gibbs, 1994; Kovecz ve Szabo, 1996; Palmer, 2001; Langlotz, 2006). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (1992:172) deyimini, ‘tek bir birim olarak işleyen ve anlamı ayrı ayrı parçalarından tahmin edilemeyen birimler’ olarak tanımlamaktadır. Aksan (2003:35) deyimini, ‘belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada ve seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz’ olarak tanımlamaktadır. Gibbs (1994: 270-271) ve Makkai (1972), geleneksel anlamda deyimlerin, bileşenleri tüm deyim anlamına etki etmeyen *çözümlemez* (non-decomposable) yani *donmuş* (frozen) dilsel birimler olduğunu öne sürmektedir. Palmer (2001: 117-118), deyimlerin sözdizimsel ve anlambilimsel sınırlılıkları olduğunu belirtmekte, Langlotz, (2006) bu dil birimlerinin kültürel uzlaşımaya dayalı olarak anlam kazandığını öne sürmektedir.

O halde geleneksel anlamda deyimleri, birden çok sözcüğün biraraya gelmesiyle oluşan ve anlamı bileşenlerinden tahmin edilemeyen, sözdizimsel ve anlambilimsel sınırlılıkları olan, çözümlenemeyen, ‘donmuş’, kültürel uzlaşımaya dayalı dilsel birimler olarak tanımlamak mümkündür.

2.2. Anlambilimsel özelliklerine göre deyimler:

Farklı dillerde yapılan ve deyimleri anlambilimsel özelliklerine göre incelemeğe yönelik olan çalışmalar (Cacciari ve Levorato, 1998; Gibbs, 1994; Nunberg, 1994; Uzun, 1991), bu dil öğelerinin geleneksel tanımlamaların aksine anlambilimsel açıdan çözümlenebilir olduğunu göstermektedir.

Deyimlerin çözümlenebilirliğini gösteren araştırmacılarından Nunberg (1994:495), İngilizce örneklerle desteklediği çalışmasında, deyim bileşenlerinin deyim genel anlamına katkıda bulunmasını üç ulamda ele almış; normal biçimde çözümlenebilen, normalden az çözümlenebilen ve anlambilimsel olarak çözümlenemeyen deyimler nitelendirmeleriyle bir sınıflandırma yapmıştır.

Benzer bir anlambilimsel sınıflandırma yapan Gibbs (1994: 278-280), deyimlerin çözümlenebilirliğinin bir derece sorunu olduğunu vurgulamıştır. İngilizce deyimler üzerinde örnekleme yapan araştırmacı, Nunberg’in (1994) sınıflandırmasına koşut olarak az, orta, çok çözümlenebilir deyimlerden söz etmiştir.

Uzun (1991) bu süreci deyimlerin derecelenmesi olarak tanımlamıştır. Uzun (1991), Türkçe deyimlerin derecelerinin belirlenmesine yönelik çalışmasında, deyimlik anlam yapılanması içindeki göstergelerin taşıdıkları anlam değerlerini ölçüt olarak almış ve deyimlerde üçlü bir derecelenmenin varlığını ortaya koymuştur. Buna göre tam ya da birinci derece deyimler, yarı ya da ikinci derece deyimler ve üçüncü derece deyimlerden söz etmek mümkündür.

İtalyanca deyimlerin çözümlenebilirliğine ilişkin çalışmalarıyla, Cacciari ve Levorato (1998) deyimleri, benzer biçimde derecelendirerek *eğretilemeye benzer* (quasi-metaphorical), *şeffaf* (transparent) ve *donuk* (opaque) deyimler biçiminde bir sınıflandırma yapmıştır.

Görüldüğü gibi, farklı dillerde farklı adlandırmalarla gerçekleştirilen çalışmalar, deyim bileşenlerinin tek tek anlamlarının deyim anlamına etkisi olduğu noktasında birleşmekte ve bu sürecin bir derecelenme içerdiğini göstermektedir. O halde, yapılan genel deyim tanımlamalarının aksine, deyimlerin anlambilimsel yapılarının deyim bileşenlerinin çözümlenebilmesine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Bu bilgiler ışığında, deyimleri, birden çok sözcükten oluşan ve anlamı bileşenlerinden tahmin edilebilen birimler olarak kabul etmek mümkündür.

2.3. Bilişsel özelliklerine göre deyimler:

Bilişsel görüşe göre deyimler, bir dilsel öge olarak değil, bireyin düşünce sistemini oluşturan kavramlaştırmalar sonucunda ortaya çıkan bir ürün olarak görülmektedir (Lakoff, 1980, Kovecsez ve Szabo, 1996, Dobrovolskij ve Piirinen, 2005, Gibbs, 1994). Bu özelliklerinin bir sonucu olarak, deyimler sadece deyim bileşenlerinin anlamlarıyla ilişkili bir ifade değil, dünya bilgisiyle ortaya çıkan bir durumdur. Yani, deyimlerin doğası dilsel değil, kavramsaldır. Bu nedenle, deyim anlamı kavramsal bilginin biçimlenmesiyle ilişkilidir. Kavramsal bilgi, bilişsel süreçlerle biçimlenmektedir. Bilişsel süreçler deyimleri güdüleyen temel etmenlerdir. Deyimler söz konusu kavramsal bilgiye güdüleniş biçimleriyle yaklaşır ya da uzaklaşır.

Bilişsel dilbilimciler deyim anlamını *güdülenme* (motivation) kavramına dayalı olarak açıklamaktadır. Bu süreç, deyimlerin anlambilimsel özelliklerine göre çözümlenebilirlik göstermesi ya da derecelenmesi ile koşutluk sağlamaktadır. Deyimlerin, anlambilimsel özelliklerine göre derecelenmelerine koşut olarak güdülenmelerinde de bir derecelenme söz konusudur. Deyimlerin güdülenmesindeki bu derecelenme kimi bilişsel dilbilimciler tarafından deyim tahmin edilebilirliği ile (Kovecsez ve Szabo, 1996:330), kimi dilbilimciler tarafından da deyimde o deyim oluşturulan imgesel çağrışımın (zihinsel imgenin) belirginliğiyle (Dobrovolskij ve Piirinen, 2005:85) açıklanmaktadır.

Kavramsal bilgiye bağlı olarak güdülenen deyimlerde, deyim anlamına etki eden bilişsel süreçler söz konusu kavramsal bilginin, farklı biçimlerde ortaya çıkarak farklı güdülenme türlerini beraberinde getirmesini sağlamaktadır (Kovecsez ve Szabo, 1996: 331; Dobrovolskij ve Piirinen, 2005: 90-96).

Çalışmada kullanılacak deyimlerin seçimine yön veren kavramlaştırmaya Kovecsez ve Szabo, (1996: 331) ile Dobrovolskij ve Piirinen'in (2005: 90-96) deyimlerin güdülenmesine ilişkin görüşleri ele alınarak ulaşılabacaktır.

Kovecsez ve Szabo'ya göre (1996: 331), bir deyim yapılanmasında, *deyimsel anlamı*, belli *kavramsal alanlara* dayalı olarak güdülenen *bilişsel süreçler* oluşturmaktadır. Deyimi güdüleyen bilişsel süreçler, *eğretileme* (metaphor) ve *düzdeğişmece* (metonymy) gibi özelliklerdir. Bu bilişsel süreçler de *hedef alan* (target domain), *kaynak alan* (target domain) ve *uzlaşım sal bilgi* (conventional knowledge) gibi kavramsal alanlara dayanmaktadır. Örneğin, İngilizcede 'çok kızmak' anlamına gelen *spit fire* deyimini güdüleyen bilişsel süreç, KIZGINLIK ATEŞTİR kavramsal eğretilemesidir. Bu kavramsal eğretileme ATEŞ (hedef alan) ve KIZGINLIK (kaynak alan) kavramsal alanlarına dayanmaktadır. 'Birşeyi bilerek yapmamak' anlamına gelen *sit on one's hands* deyimini güdüleyen bilişsel süreç ise EL (HAND) kavramının uzlaşım sal anlamı olan 'etkinlik, eylem' kavramlarına dayanmaktadır. *Spit fire* deyimini eğretilemeli güdülenmeye dayalı bir deyimken, *sit on one's hands* deyimini düzdeğişmeceli güdülenmeye dayalı bir deyimdir.

Deyimlerin kavramsal güdülenmesinde etkin olan bilişsel süreçlere dayanarak Kovecsez ve Szabo'nun (1996: 331-338) deyimlerin güdülenmesine ilişkin görüşleri birleştirildiğinde, deyimlerin özelliklerinin iki alt alanda incelendiği görülmektedir. Bir başka deyişle, deyimler iki ayrı bilişsel özelliğe dayalıdır ve buna koşut olarak onlar için şu iki farklı güdülenme biçimi söz konusudur:

- Kavramsal eğretilmelerle güdülenen ve eğretilmeli güdülenme özelliğine sahip eğretilmeye dayalı deyimler
- Düzdeğişmeceli güdülenmeye dayalı olan ve düzdeğişmeceye ya da uzlaşım-sal bilgiye dayalı deyimler

Dobrovolskij ve Piirinen (2005) ise, deyimlerin anlamsal güdülenmesini *ikonik* (iconic) ve *sembolik* (symbolic) güdülenme kavramlarıyla karşılamıştır. Bu iki güdülenme türünün temel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, ikonik güdülenmenin, Kovecsez ve Szabo (1996) tarafından betimlenen eğretilmeye dayalı deyimlerde olduğu gibi kavramsal eğretilmelere dayandığı gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, sembolik güdülenmenin ise, düzdeğişmeceyle güdülenen deyimler gibi, kültürel, uzlaşım-sal bilgiye ve düzdeğişmecelere dayalı olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda verilen örneklerle dönüldüğünde, böyle bir kavramlaştırma-yla KIZGINLIK ATEŞTİR kavramsal eğretilmesiyle güdülenen *spit fire* ikonik, EL kavramının kültürel ve uzlaşım-sal anlamıyla güdülenen *sit on one's hands* de-yimi ise semboliktir.

Çalışmada ulaşılmaya hedeflenen kavramlaştırmaya yön verecek olan bu iki görüşün temel özellikleri Tablo (1)'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Bilişsel dilbilime göre deyimlerin güdüleniş biçimi

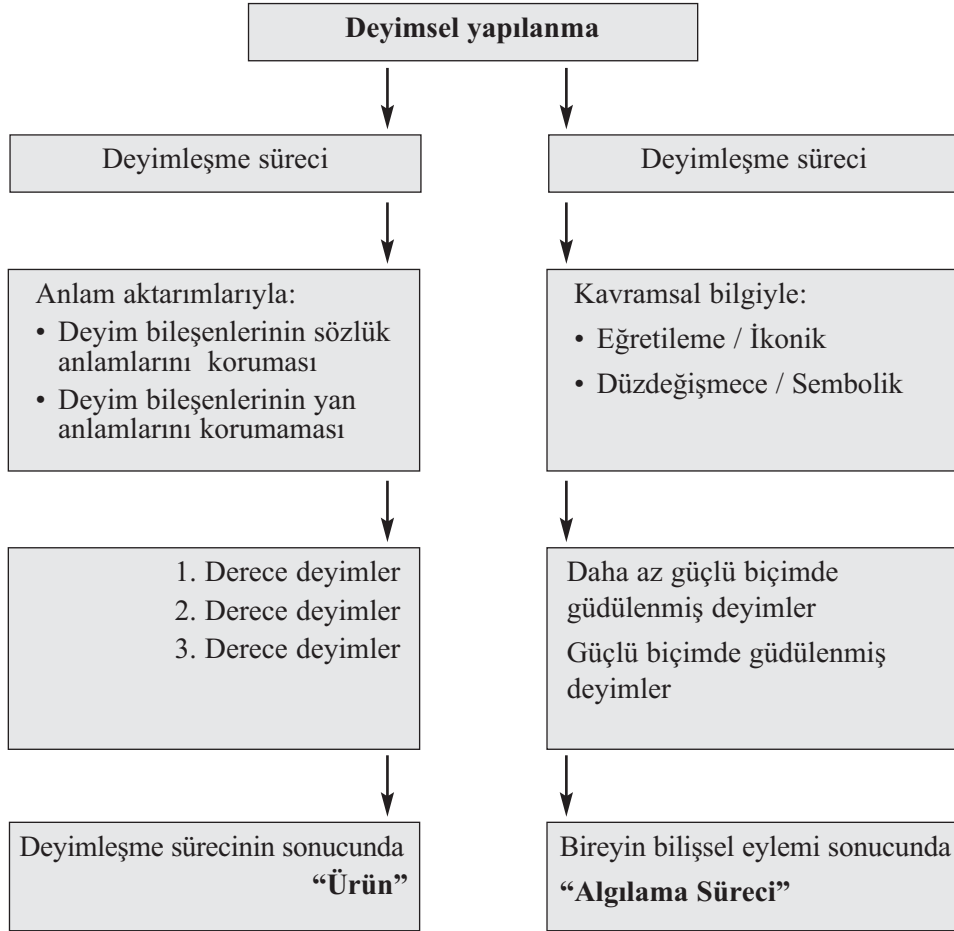
Kovecsez ve Szabo (1996)	Kovecsez ve Szabo (1996)
<ul style="list-style-type: none"> • Eğretilmeye dayalı deyimler • Düzdeğişmece ve uzlaşım-sal bilgiye dayalı deyimler	<ul style="list-style-type: none"> • İkonik güdülenme • Sembolik güdülenme
<ul style="list-style-type: none"> • İkonik güdülenme, eğretilmeye dayalı güdülenmede olduğu gibi kavramsal bilgiye dayalıdır • Sembolik güdülenme, düzdeğişmeceye dayalı güdülenmede olduğu gibi düzdeğişmece ve uzlaşım-sal bilgiye dayalıdır.	

2.4. Uygulamada kullanılan deyimlerin seçiminde başvurulan kavramsal çerçeve:

Çalışmada deyimlerin anlambilimsel ve bilişsel özellikleri arasında koşutluk kurulmuş ve uygulamada kullanılan İngilizce deyimler bu koşutluğa dayalı olarak sınıflandırılmıştır. Deyimlerin anlambilimsel özelliklerine göre derecelenme ya da

çözümlebilirlikleri, bilişsel özelliklerine göre güdülenme olarak adlandırılan bilişsel süreçlerle koşutluk göstermektedir. Deyimlerin güdülenmesinde de bir derecelenme söz konusudur. Anlambilimsel özelliklerine göre üçüncü derecede ya da çözümlenebilir deyimler, zihinsel imgenin izine daha çok rastlanan, daha güçlü biçimde güdülenen deyimlerle koşutluk göstermektedir. Zihinsel imgenin izine daha az rastlanan daha az güdülenmiş deyimlerse, birinci ve ikinci derece deyimlerle ya da az çözümlenebilir ya da çözümlenemez deyimlerle koşutluk göstermektedir. Anlambilimsel bakış açısıyla deyim bileşenlerinin *sözlük anlamını* (literal meaning) koruması/korumaması olarak betimlenen özelliklerle, eğretilmeli ya da düzdeğişmeceli/ikonik-sembolik özellikler arasında da koşutluk kurulduğunda Tablo (2)'de görülen kavramlaştırmaya ulaşmak mümkündür:

Tablo 2: Deyimsel yapılanma

Deyimler, anlambilimsel özelliklerine göre deyim bileşenlerinin anlamlarını koruması ya da korumaması sonucunda üçlü bir derecelenme ile bir ÜRÜN olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilişsel özelliklerine göre ise deyimler, bireyin kavramsal bilgisine dayalı olarak, eğretilme ve düzdeğişmece gibi bilişsel süreçlerle az ya da çok güdülenmiş deyimler olarak yapılanmakta ve BİLİŞSEL BİR EYLEM sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada kullanılan deyimler, anlambilimsel açıdan deyimleşme sürecinin bir ürünü olarak derecelenmeleriyle, bilişsel açıdan ise onları güdüleyen bilişsel süreçler gözönünde bulundurularak sınıflandırılmış, öğrencilerin tahminlerinde bu iki sürecin birbirleriyle etkileşimi göz önünde bulundurulmuştur.

3. Yöntem

2006-2007 öğretim yılının ikinci yarısında gerçekleştirilen çalışmanın örneklemini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dilbilim Bölümü 1. sınıf lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunda yer alan öğrencilerin dilsel altyapı açısından denklik gösterebilmesi için öğrencilerin ÖSS (YDS) İngilizce puanları dikkate alınmış, öğrencilerin dilsel düzeyi Avrupa Dil Dosyası'na göre B2 (orta +) olarak belirlenmiştir (Council of Europe Education Comitee, 2001).

Çalışmada kullanılan deyimler, Cambridge International Dictionary of Idioms (1998) deyimler sözlüğünden seçilmiş, bir önceki bölümde açıklanan kavramlaştırmaya dayalı olarak anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine göre altı grupta toplanmış, her bir grubu temsil eden 10 adet deyim belirlenmiştir (bkz. Ek 1). Öğrencilerden bu deyimlerin anlamlarını bilip bilmediklerini likert tipi beşli bir ölçek üzerinde değerlendirmeleri ve bilmedikleri deyimlerin anlamlarını tahmin etmeleri istenmiştir. Böylelikle hem öğrencilerin deyim bilgisi sınanmış hem de hangi türdeki deyimlerin anlamlarını daha kolay tahmin edebildikleri belirlenmiştir. Ölçekte yer alan betimleyiciler Tablo (3)'te gösterilmektedir:

Tablo 3: Uygulamada kullanılan ölçekte yer alan betimleyiciler

A. Bu deyim duydum , anlamını biliorum
B. Bu deyim duydum , anlamını bilmiyorum ama tahmin edebilirim.
C. Bu deyim duydum , anlamını bilmiyorum ve tahmin de edemem
D. Bu deyim duymadım ama anlamını tahmin edebilirim
E. Bu deyim duymadım ve anlamını tahmin edemem

Uygulamada kullanılan deyimler Şu altı grupta değerlendirilmiştir:

1. Üçüncü derece ya da güçlü biçimde güdülenmiş eğretilmeli deyimler
2. Üçüncü derece ya da güçlü biçimde güdülenmiş düzdeğişmeceli deyimler
3. İkinci derece ya da daha az güçlü biçimde güdülenmiş eğretilmeli deyimler
4. İkinci derece ya da daha az güçlü biçimde güdülenmiş düzdeğişmeceli deyimler
5. Birinci derece ya da çok az güdülenmiş eğretilmeli deyimler
6. Birinci derece ya da çok az güdülenmiş düzdeğişmeceli deyimler

4. Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular sonucunda, öğrencilerin İngilizce deyim bilgisinin oldukça düşük düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Öğrencilerin kendilerine sunulan ölçek üzerinde yer alan 60 İngilizce deyime ilişkin frekans ve yüzde dağılımları SPSS programıyla belirlenmiştir. Öğrencilerin ölçek üzerinde anlamını bildiğini en çok ifade ettiği 10 deyim ve bu deyimlerin yüzdeleri Tablo (4)'te gösterilmiŐtir:

Tablo 4: Öğrencilerin anlamını bildikleri ilk 10 deyim ve yüzdeleri

Deyim	Deyimin Derecesi ve Güdülenme biçimi		Yüzde
	Derece	Biçim	
To give the green light	2. derece	Düzdeğişmeceli	68,4
To have a heart of gold	2. derece	Düzdeğişmeceli	52,7
To keep an eye on someone	3. derece	Eğretilmeli	52,6
To be brid-brained	3. derece	Eğretilmeli	52,6
To shed crocodile tears	2. derece	Düzdeğişmeceli	52,6
Curiosity killed the cat	2. derece	Düzdeğişmeceli	47,4
White as snow	2. derece	Eğretilmeli	47,4
To play cat and mouse	2. derece	Düzdeğişmeceli	42,1
A busy bee	3. derece	Düzdeğişmeceli	26,4
A bird's eye view	3. derece	Düzdeğişmeceli	26,3

Güdülenme biçimine göre, öğrencilerin en iyi bildikleri saptanan 10 deyim 7 tanesinin düzdeğişmeceli güdülenmeye, 3 tanesinin eğretilmeli güdülenmeye dayalı olduğu görülmüştür. Derecelerine göre ise 10 deyim 5 tanesinin üçüncü derece, 5 tanesinin ikinci derece olduğu gözlenmektedir. Birinci dereceden deyimlerin bu tablonun dışında kalması öğrencilerin ikinci ve üçüncü dereceden deyimlerin anlamlarını daha iyi bildiklerini göstermektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında, öğrencilerden anlamlarını bilmedikleri deyimlere ilişkin tahminleri istenmiştir. Yapılan doğru tahminlerin derece ve türe göre dağılımı Tablo (5)'te görülmektedir:

Tablo 5:
Yapılan doğru tahminlerin, derece ve türe göre dağılımı (%)

	1. derece	2. derece	3. derece	toplam
Eğretilmeli	6.2	11.1	22.6	39.9
Düzdeğişmeceli	8.7	26.0	25.3	60.1
Toplam	14.9	37.2	47.9	100.0

Ölçümler sonucunda elde edilen değerlere göre öğrenciler derecelerine göre en fazla üçüncü derece deyimlerin anlamını doğru tahmin edebilmişlerdir. Güdülenmelerine göre ise, öğrencilerin düzdeğişmeceli güdülenmeye sahip deyimlerin anlamını eğretilmeli deyimlerden daha kolay tahmin edebildikleri gözlenmiştir. Hem dereceleri hem de güdülenmeleri göz önünde bulundurulduğunda en çok doğru tahminde buldukları deyimler, ikinci derece düzdeğişmeceli deyimler olmuştur.

Öğrencilerin tahminlerine yönelik bir başka dikkat çekici nokta ise tahminlerini belli stratejilere göre belirlemeleridir. Öğrencilerin tahminlerine yön veren stratejileri şu dört grup altında toplamak mümkündür:

1. Deyim anlamını verme (DA): Deyimlerin anlamlarını doğru biçimde açıklama ya da tanımlama.

Öğrencilerin bu stratejiyi kullanarak yaptıkları tahminleri şöyle örneklemek mümkündür: *a busy bee* 'meşgul olmak', *to have butterflies in one's stomach* 'çok heyecanlanmak', *to turn green with envy* 'çok kıskanmak, kıskançlıktan deliye dönmek', *to shed crocodile tears* 'sahte gözyaşları dökmek', *to go to the dogs* 'bir durumun kötüye gitmesi' gibi.

2. Sözlüksel anlam verme (SA): Deyim bileşenlerinin her birinin sözlüksel (literal) anlamını verme

Bu stratejiyle yapılan tahminlere oldukça sık rastlanmıştır. Örneğin, ‘bir sırrı açıklamak’ anlamına sahip *to let the cat out of the bag* deyimini ‘çantadan kedinin kaçmasına izin vermek, kediyi çantadan çıkarmak’ gibi deyimlerin sözlüksel anlamını koruyan ifadelerle açıklanmıştır. ‘Birini tehlikeli bir ortama sokmak’ anlamına sahip *to throw someone to the wolves* ‘birini kurtlara fırlatmak’ biçiminde deyim bileşenlerinin sözlüksel anlamlarıyla ifade edilmiştir. ‘Birinin boğazında gıcık olması’ anlamına sahip *to have a frog in one’s throat* deyimini sözlüksel anlamıyla ‘boğazında kurbağa olmak’ biçiminde ifade edilmiştir. ‘Korkmak’ anlamına sahip *to have cold feet* sözlüksel anlamıyla ‘soğuk ayaklı olmak’; ‘mesafeli durmak’ anlamına sahip *to keep someone at arm’s length* ‘bir kol aralığı mesafede durmak’; ‘başarılı olmak’ anlamına sahip *to be the highest rung of a ladder* ‘merdivenin en üst basamağı’ tanımlamalarıyla karşılanmıştır.

3. İmgesel ifadeyle açıklama (İA): Deyimlerin anlamını anadilde (Türkçede) aynı ya da benzer anlama sahip bir imgesel ifadeyle karşılama

Bu stratejiyi kullanan öğrenciler deyimlerin anlamlarını anadillerinde (Türkçede) varolan bir imgesel dil ögesiyle karşılamışlardır. Örneğin, *if you pay peanuts, you get monkeys* için ‘parayı veren düdüğü çalar, ne ekersen onu biçersin’; *to be a wolf in sheep’s clothing* için ‘melek yüzlü şeytan, kuzu görünümlü kurt’; *to throw someone to the wolves* için ‘birini ateşe atmak’; *to lend an ear* için ‘kulak vermek’; *to spill the beans* için ‘ağzından baklayı çıkarmak’; *at the death’s door* için ‘bir ayağın çukurda olması, ölümün eşiğinde’; *to sink or swim* için ‘ya batarsın ya çıkarsın’ ‘ya çabala ya da olana katlan’ ‘ya ölüm ya istiklal’ ‘boğul ya da yüz’ gibi.

4. Yanlış imgesel ifadeyle açıklama (YİA): Deyimlerin anlamını anadilde (Türkçede) benzer bir anlama sahip olmayan imgesel bir ifadeyle karşılama

Öğrenciler kimi deyimleri kendilerine sunulan deyimlerin anlamını karşılamayan Türkçe imgesel dil öğeleriyle tanımlamışlardır. Örneğin, *to be lynx-eyed* için ‘cingöz olmak’; *to be milk livered* için ‘sütten çıkmış ak kaşık’ ‘conconlaşmak, nazikleşmek’; *to keep someone at arm’s length* için ‘başımın üstünde yerin var’; *to fall flat on one’s face* için ‘yüzünden düşen bin parça’; *to close one’s eyes* için ‘kılıf bulmak’; *the pot calling the kettle black* için ‘giden geleni aratır’; *(to be caught) between a rock and a hard place* için ‘aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık’ gibi.

Sözü edilen stratejilere göre öğrencilerin hangi tür deyimlerde ne tür tahminlerde bulunduğuna ilişkin yüzde değerleri Tablo (6)’da görülmektedir.

Tablo 6:

Deyim derece ve tiplerine göre kullanılan stratejilerin yüzdeleri

	DA	SA	İA	YİA	Toplam tahmin	Doğru Tahminler
Birinci derece/ Düzdeğişmeceli	2.0	2.2	0.5	1.5	6.2	2.9
İkinci derece/ Eğretilmeli	5.5	0.5	2.0	3.1	11.1	7.5
Üçüncü derece/ Eğretilmeli	10.6	1.6	9.7	0.7	22.6	20.4
Birinci derece/ Düzdeğişmeceli	2.4	3.6	1.5	1.3	8.7	6.2
İkinciderece/ Düzdeğişmeceli	10.6	2.7	12.2	0.5	26.0	24.0
Üçüncü derece/ Düzdeğişmeceli	12.0	3.6	7.7	2.0	25.3	21.5
Tüm tahminler	43.0	14.4	33.5	9.1	100.0	82.5

Öğrencilerin tahminlerinde kullandıkları stratejiler gözlemlendiğinde, belli türde deyimlerde belli stratejilerin daha fazla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, üçüncü derecede her iki türdeki deyimlerde de öğrenciler deyim anlamını oldukça kolay tahmin edebilmektedir. İkinci derece düzdeğişmeceli deyimler arasında *timsah gözyaşı dökmek*, *yeşil ışık yakmak*, *altın kalpli* gibi Türkçede benzer anlamlara sahip deyimler bulunduğundan, bu deyimlerle ilişki kurularak imgesel anlamlara dayalı tahmin yapma sayısında artış gözlenmiştir. Düzdeğişmeceli güdülenmeye sahip deyimlerde sözlüksel anlama dayalı tahmin örneklerine daha çok rastlanmıştır.

Bu bulgular ışığında, deyim tahminlerinde kullanılan bu farklı stratejilerle, deyim bileşenlerinin tüm deyim anlamına etki ettiği ya da anlama uzlaşımsal bilgiyle daha kolay erişilebildiği deyimlerde öğrencilerin doğru tahmin yürütebildikleri gözlenmiştir.

6. Sonuç

Bu çalışmada orta üstü düzeyde İngilizce bilen Türk öğrencilerin deyim bilgisi sınanmış ve bilmedikleri deyimlere ilişkin tahminleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin anlambilimsel ve bilişsel özelliklerine göre sınıflandırılarak kendilerine sunulan deyimlere ilişkin bil-

gisinin oldukça sınırlı olduğu, anlamını bildikleri deyimlerin çoğunlukla Türkçede benzer kullanımları olan deyimler olduğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerden bilmedikleri deyimlere ilişkin tahmin yürütmeleri istendiğinde ise daha çok deyim bileşenlerinin sözlüksel anlamlarını koruduğu ikinci ya da üçüncü dereceden deyimlerin ve uzlaşımsal bilgiyle güdülenen düzdeğişmeceli deyimlerin anlamlarını daha kolay tahmin edebildikleri görülmüştür. Bir başka deyişle, öğrenciler anlam-bilimsel açıdan bakıldığında bir ürün olarak deyim bileşenlerinin anlamlarını koruyarak tüm deyim anlamına yakınlaştığı deyimleri ve bilişsel bir eylem olarak ise kavramsal bilgiye uzlaşımsal bilgiyle güdülenerek ulaşılan deyimleri tahmin etmede daha başarılıdır.

Öğrencilerin deyim anlamını tahmin etmeye yönelik geliştirdiği stratejilere bakıldığında Türkçede benzeri olan deyimlerin anlamını çoğunlukla deyim anlamını doğru biçimde açıklayarak ya da bir imgesel ifadeyle karşılayarak tanımladıkları gözlenmektedir. Uzlaşımsal bilgiyle anlamına ulaşılması daha güç olan eğretilmeli deyimlerde yanlış imgesel anlatımlara oldukça sık rastlanmıştır.

Deyimlerin anlambilimsel ve bilişsel özelliklerini öne çıkaran bu çalışmanın vargıları, söz konusu özelliklerin etkileşiminin deyimlerin türlerinin belirlenmesinde ve deyimsel anlamın tahmin edilebilirliği sürecinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle bundan sonraki deyim çalışmalarında bu etkileşimin önemine dikkat çekmek amaçlanmaktadır.

Kaynakça

- Aksan D., 2003. **Her Yönüyle Dil Anaçizgileriyle Dilbilim**, TDK: Ankara
- Cacciari C. ve M. C.Levorato, 1998. **The Effect of Semantic Analyzability of Idioms in Metalinguistic Tasks**, *Metaphor and Symbol*, Vol.13(3), 159-177
- Cambridge International Dictionary of Idioms**, 1998. Cambridge University Press
- Council of Europe Education Comitee, 2001. **Common European Framework of Referance for Languages**, Strasbourg: Cambridge University Press.
- Dobrovol'skij D. ve E. Piirinen, 2005. **Figurative Language: Cross-cultural and Cross-linguistic Perspectives**, Amsterdam: Elsevier
- Gibbs R. W., 1994. **The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding**, UK: Cambridge University Press
- Kövecsez Z. ve P. Szabo, 1996. **Idioms: A View from Cognitive Semantics**, *Applied Linguistics*, Vol: 17 No: 3. (345-348) Oxford University Press.
- Lakoff G. ve M. Johnson, 1980. **Metaphors We Live By**, Chicago: University of Chicago Press
- Langlotz A., 2006. **Idiomatic Creativity: A Cognitive Linguistic model of idiom- repre-**

- sentation and idiom-variation in English, The Netherlands: John Benjamins
Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, 1992. UK:
Longman
- Makkai A., 1972. **Idiom Structure in English**, The Hague & Paris: Mouton
- Nunberg G., I. A. Sag ve T.Wasow, 1994. **Idioms**, Language, Vol. 70 No. 3 (491- 509)
- Palmer F.R., 2001. **Semantik: Yeni bir Anlambilim Projesi**, çev. Ramazan Ertürk,
Kitabiyat Yayınevi: Ankara
- Uzun L., 1991. **Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri**, G. Durmusoglu, K.
İmer, A. Kocaman, S. Özsoy (haz..) Dilbilim Araştırmaları, Ankara: Hitit
Yayınevi,

Ek 1:

1. Birinci derece eğretilmeli deyimler:

1. *To have butterflies in one's stomach* 'heyecanlı olmak' (karnında kelebekler olması); 'KORKU FİZİKSEL ZAYIFLIKTIR'
2. *To let the cat out of the bag* 'bir sırrı açığa çıkarmak' (kediye çantadan dışarı bırakmak); 'ZİHİN BİR İÇERENDİR', 'DÜŞÜNCELER FİZİKSEL ZAYIFLIKLARDIR'
3. *To have cold feet* 'korkmak, endişe duymak' (soğuk ayaklı olmak); KORKU SOĞUKTUR
4. *To split hairs* 'birşeyi ayrıntılı düşünmek, kılı kırk yarmak' (saçlarını bölmek); 'ÖFKE KONTROLSUZ DAVRANIŞTIR'
5. *To have one's heart in one's boots* 'korkmak, endişe duymak' (birini kalbinin/ yüreğinin botlarında olması); 'KORKU FİZİKSEL ZAYIFLIKTIR'
6. *To spit fire* 'çok kızgın olmak' (ateş püskürtmek); ÖFKE ATEŞTİR
7. *To spill the beans* 'bir sırrı açığa çıkarmak' (bezelyeleri dökmek); 'ZİHİN BİR İÇERENDİR', 'DÜŞÜNCELER FİZİKSEL ZAYIFLIKLARDIR'
8. *To be up the creek* 'zor bir durumda olmak' (akıntının tersine durma); GÜÇLÜKLER HAREKETİ ENGELLER
9. *To get/have the willies* 'korkmak, huzursuz olmak' (sinirlere sahip olmak); KORKU SOĞUKTUR
10. *To flip one's lid* 'kızgın olmak' (birşeyin kapağına vurmak); ÖFKE ANİ BİR TEPKİDİR

2. Birinci derece düzdeğişmeceli deyimler:

1. *To have no stomach for* 'hoşlanmamak, bir şeye dayanmamak' (birşey için midenin olmaması); MİDE 'sindirim aracı'

2. *To eat crow* ‘kötü birşeye tahammül etmek, katlanmak’ (karga yemek); SİYAH ‘olumsuz çağrışım’
3. *To go to the dogs* ‘kötü bir hayata düşmek’ (köpeklere gitmek); KÖPEK ‘saf olmama, aşağılık olma’
4. *To have a bee in one’s bonnet* ‘aslında önemsiz olan bir konudan önemliymiş gibi söz etmek’ (birinin bonesinde kelebekler olması) ARI ‘hiç durmadan vızıldama’
5. *To be milk-livered* ‘korkak olmak’ (süt-ciğerli olmak); CİĞER ‘korkaklık’
6. *Women have long hair short brains* ‘kadınların akılsız olduğunu vurgulamak için kullanılır’ (kadınların uzun saçları kısa beyinleri vardır); KISA ‘küçük, güçsüz’
7. *If you pay peanuts, you get monkeys* ‘çok az paraya sadece aptal kişiler çalıştırılabilir’ (fıstık ödersen, maymunları alırsın); FISTIK ‘çok az miktarda para’
8. *To have a frog in one’s throat* ‘boğazında gıcık olmak’ (birinin boğazında kurbağa olması) KURBAĞA ‘hoş olmayan ses’
9. *The grey market* ‘belirli zamanda kıt olan mallar’ (gri market); SİYAH ‘kötü’ ile BEYAZ ‘iyi’ arasında GRİ’nin dereceli yeri
10. *The pot calling the kettle black* ‘bireyin başka birisini kendisinde de varolan kusurlardan ötürü eleştirmesi’ (çaydanlığa siyah diyen tava) SİYAH ‘kötü, kusurlu’

3. İkinci derece eğretilmeli deyimler:

1. *To fall flat on one’s face* ‘utandırıcı bir hata yapmak’ (birinin yüzünün üstüne dümdüz düşmesi); BAŞARISIZ AŞAĞIDADIR
2. *To get into one’s head* ‘birşeyi anlayabilmek’ (birinin kafasının içine girmek); ‘ZİHİN İÇERENDİR’
3. *To go out of one’s mind* ‘çıldırarak kadar endişeli, kızgın, karmaşık duyu durumunda olmak’ (birinin zihninden çıkmak); ‘ZİHİN İÇERENDİR’
4. *Not to be a bed of roses* ‘kimi zaman zor ya da tatsız gelen olay ya da durumlar’ (gül yatağı olmamak); GÜL GÜZELDİR
5. *To close the door to something* ‘bir şeyi imkansız hale getirmek’ (birşeye kapıyı kapatmak); GÜÇLÜKLER HAREKETİ ENGELLER
6. *To be down in the dumps* ‘mutsuz olmak’ (çöplüğün aşağılarında olmak); ‘BAŞARISIZ AŞAĞIDADIR’ ve ‘AZ AŞAĞIDADIR’
7. *(To be caught) between a rock and a hard place* ‘kötü bir durumda olmak, zor bir kararla karşı karşıya kalmak’ (bir kaya ve sert zemin arasında yakalanmak); GÜÇLÜKLER HAREKETİ ENGELLER
8. *To go through the roof* ‘birdenbire kızmak, öfkelenmek’ (çatıya doğru çıkmak); ‘ÇOK YUKARIDADIR’
9. *To keep someone at arm’s length* ‘biriyle fazla yakın olmayı istememe’ (birini kol uzaklığında tutmak); ‘SAMİMİYET FİZİKSEL YAKINLIKTIR’

10. *To fall through the floor* ‘fiyatların düşmesi’ (yere doğru düşmek); ‘BAŞARISIZ AŞAĞIDADIR’ ve ‘AZ AŞAĞIDADIR’

4. İkinci derece düzdeğişmeceli deyimler:

1. *To play cat and mouse* ‘birine numara yaparak yanıltmaya çalışmak’ (kedi ve köpek oynamak); KEDİ ve FARE ‘avcı’ ve ‘av’
2. *To be a wolf in sheep’s clothing* ‘dost görünen ama aslında düşmanca duygular besleyen kişi’ (kuzu kıyafeti içinde kurt olmak); KURT ‘tehlike, kötü’, KOYUN ‘masum’
3. *To throw someone to the wolves* ‘birini kötü bir duruma atmak’ (birini kurtlara fırlatmak); KURT ‘tehlike, kötü’
4. *A scaredy-cat* ‘sebepsiz yere korkan kişi’ (tedirgin bir kedi); KEDİ ‘korkak’
5. *Curiosity killed the cat* ‘çok meraklı olmak gereksizdir’ (merak kediyi öldürdü); KEDİ ‘meraklı’
6. *To shed crocodile tears* ‘içten olmadığı halde üzüntü duyuyormuş gibi yapma’ (timsah gözyaşları dökmek); TİMSAH ‘tehlikeli, içten olmayan’
7. *To have a heart of gold* ‘kişilik özellikleri çoğu kişi tarafından beğenilen, dost, cömert ve bağışlayıcı kimse’ (altından bir kalbe sahip olmak); ALTIN ‘değerli, güzel şey’
8. *To turn green with envy* ‘birinin sahip olduğu özellikleri yoğun biçimde kıskanma’ (kıskançlıkla yeşile dönmek); YEŞİL ‘kıskançlığı sağlayan hormonların yeşil renkte olmasıyla ilişkilendirilmekte’
9. *To give the green light* ‘birine sorduğu bir sorudan dolayı izin verme’ (yeşil ışığı vermek); YEŞİL ‘umut ve dolaylı olarak izin’
10. *To look through rose-colored spectacles* ‘bir durumun kötü yanlarını gözardı ederek iyi yönlerini görme’ (pembe renkli gözlüklerden bakmak); PEMBE ‘güzel, iyi’

5. Üçüncü derece eğretilmeli deyimler:

1. *To back the wrong horse* ‘kişinin onu üzen birine güvenmesi’ (yanlış atı desteklemek); AT YARIŞI
2. *To be bird-brained* ‘aptal bir insan’ (kuş-beyinli olmak); BEYNİNİ KULLANAN AKILDIR
3. *To have a bad hair day* ‘bireyin saçına düzgün bir biçime sokamamasından dolayı gün boyu kendisini mutsuz hissetmesi’ (kötü saç günü geçirmek); DIŞ GÖRÜNTÜ MORALDİR
4. *To have a mind of one’s own* ‘bireyin kimseyi dinlemeden kararlar vermesi, kendi isteklerini yerine getirmesi’ (birinin kendi aklının olması); ZİHİN BİR ARAÇTIR
5. *Not to believe one’s eyes* ‘görülen şeyin doğru olmasının çok mümkün olmaması’ (birinin gözlerine inanamaması); ANLAMAK GÖRMEKTİR
6. *To close one’s eyes to something* ‘birşeyi göz ardı etmek’; ANLAMAK GÖRMEKTİR
7. *To go downhill* ‘bir durumun giderek kötüleşmesi’ (bayır aşağı gitmek); KÖTÜ AŞAĞIDADIR

8. *To be the highest rung of a ladder* ‘çok başarılı olmak’ (bir merdivenin en üst basamağı olmak); BAŞARI YUKARIDADIR
9. *To sink or swim* ‘başarmak ya da kaybetmek’ (batmak ya da yüzmek); ‘BAŞARI YUKARIDADIR’, ‘BAŞARISIZ AŞAĞIDADIR’
10. *To keep an eye on someone/something* ‘birine ya da birşeye bakmak’ (biri ya da birinin üzerinde gözünün olması); ‘ANLAMAK GÖRMEKTİR’

6. Üçüncü derece düzdeğişmeceli deyimler:

1. A busy bee ‘meşgul bir insan’ (meşgul bir arı); BEE ‘çalışkan’
2. A horse laugh ‘gürültülü bir kahkaha’ (at kahkahası); AT ‘gürültü yapan’
3. (to be) lynx-eyed ‘iyi görüşe sahip olmak’ (vaşak gözlü olmak); VAŞAK ‘keskin gözlü’
4. A birds-eye view ‘tepeden genel bir görünüm’ (kuş-gözü görüşü); KUŞ ‘tepeden bakan’
5. To lend an ear ‘kimse dinlemese de birinin duygularını, düşüncelerini dinleme’ (bir kulak ödünç vermek); KULAK ‘dinleme aracı’
6. *As white as snow* ‘çok beyaz’ (kar kadar beyaz); BEYAZ ‘saf, temiz’
7. *To meet behind closed/locked doors* ‘gizlice görüşmek’ (kilitli kapılar arkasında buluşmak); KAPI ‘limit, sınırı, bir sınırı geçmek’
8. (From/to) the four corners of the world ‘dünyanın tüm bölgeleri’ (dünyanın dört köşesinden/köşesine); DÖRT ‘çok, hepsi’
9. At death’s door ‘ölüme yakın olmak’ (ölümün kapısında); KAPI ‘limit, sınırı, bir sınırı geçmek’
10. To show someone the door ‘birini bir yerden kovmak’ (birine kapıyı göstermek); KAPI ‘limit, sınırı, bir sınırı geçmek, bireyin özeli’